

*К.Б. Левченко, канд. філос. наук, президент Міжнародного правозахисного жіночого центру «Ла Страда – Україна»,  
І.А. Шваб, співробітник центру «Ла Страда – Україна»*

### **ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ «ОСОБА, ПОТЕРПІЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ»**

Глобалізація торгівлі людьми, виникнення нових центрів цього нелегального бізнесу (перш за все Східна та Центральна Європа) викликає велике занепокоєння міжнародного співтовариства. Починаючи з кінця ХІХ ст. приймаються міжнародні документи, які націлюють уряди країн-учасниць та міжнародні організації на боротьбу з цим ганебним явищем.

В багатьох міжнародних документах наголошується на необхідності допомоги потерпілим. Так, окремим розділом в Гаазькій Декларації щодо ефективних заходів по боротьбі та запобіганню торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації» виділений розділ «Відповідна допомога та підтримка» (розд. Ш.3) жінкам, що постраждали. «Належна допомога і підтримка не тільки допоможе усунути або пом'якшити ці наслідки, але також, шляхом підвищення позиції жінок, зробити свій внесок у запобігання та утримання від торгівлі»[1].

Реальні пропозиції щодо формування перешкод на шляху торгівлі жінками пропонувалися неурядовими організаціями – Світовим Альянсом проти Торгівлі жінками (Таїланд), Організацію проти торгівлі жінками (Голландія), Міжнародною юридичною групою з прав людини (США) та ін. У 1996 – 1997 р. був розроблений Мінімум принципів щодо трактування жертв сексуальної торгівлі, який був покладений в основу розроблених в 1998 – 1999 р. «Стандартних принципах прав людини по відношенню до осіб, які потерпіли внаслідок міжнародної торгівлі людьми»

В документах наголошується на тому, що жертви торгівлі жінками та примусової секс-праці не є злочинницями. Документи націлені на знищення дискримінаційного підходу щодо потерпілих, на забезпечення матеріального відшкодування, фінансової компенсації та на сприяння їх духовного та фізичного одужання [2, с. 27-55]. Тому держави та громадськість повинні стати на їх захист, законодавчо закріпити гуманне поводження з ними.

Урядам всіх держав пропонується забезпечити потерпілим захист, який би гарантував їм безпечне повернення на батьківщину або право на легальний притулок в тій державі, до якої їх вивезли.

Документ, по суті, є зверненням до всіх держав гарантувати: свободу жертвам торгівлі від переслідувань; конфіденційну медичну та психологічну допомогу; забезпечення кваліфікованим перекладачем під час розгляду справи в поліції, суді чи на громадських слуханнях; забезпечення безкоштовної правової допомоги; забезпечення того, щоб минуле жертви не використовувалось проти неї, її сім'ї чи друзів (тобто обвинувач не повинен використовувати факт, що жінка працювала в секс-бізнесі); конфіденційне тестування на СНІД тільки за згодою особи відповідно до положень Світової ор-

ганізації здоров'я, враховуючи міжнародні консультації по СНІДу та Положення з прав людини.

Проте названі вище документи довго залишалися неофіційними, якими виключно міжнародні та неурядові організації щодо захисту прав людини керувалися в своїй роботі. 15 грудня 2000 р. в м. Палермо (Італія) відбулося підписання Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та двох додаткових протоколів по боротьбі з торгівлею людьми, особливо жінками та дітьми, а також проти нелегальної міграції. «Стандартні принципи прав людини по відношенню до осіб, які потерпіли внаслідок міжнародної торгівлі людьми» були покладені в основу протоколу по боротьбі з торгівлею людьми, особливо жінками та дітьми.

*В протоколі поняття «торгівля людьми» визначається таким чином: «Здійснювані з метою експлуатації вербування, перевіз, передача, приховування або отримання людей шляхом погрози, силою або її застосуванням та застосуванням інших форм примушення, викрадання, шахрайства, зловживання владою або вразливістю стану або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для отримання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, щонайменше, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичай, подібні до рабства, підневільний стан та вилучення органів».*

Таким чином, з цього визначення можна вивести такі ознаки торгівлі людьми: експлуатація проституції; примушення до праці; примушення до надання послуг; утримання в підневільному стані, рабстві або умовах, подібних до рабства; вилучення органів.

Інше визначення торгівлі людьми надається в ст. 124<sup>1</sup> КК України: «Відкрито чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої платної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення в злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація її праці» [3, с. 8].

З цього визначення випливають такі ознаки феномену торгівлі і відповідно особи, яка постраждала від: сексуальної експлуатації; використання в порнобізнесі, збройних конфліктах; втягнення в злочинну діяльність; залучення в боргову кабалу; усиновлення в комерційних цілях; експлуатації праці.

Голландські правознавці наголошують, що про торгівлю жінками мова йде тоді, коли хтось шляхом використання насильства, обманом або шляхом зловживання свого службового становища примушує жінку працювати проституткою. При цьому не має значення, чи працювала ця жінка раніше проституткою, чи хоче продовжувати це заняття за власним бажанням. Тобто основою злочину є порушення свободи волі жінки.

Ознакою торгівлі жінками є такі ситуації, коли:

- жінка не знала про те, що вона буде працювати в проституції або була ошукана щодо знання обставин, в яких їй прийдеться працювати;
- жінка не вільна прийняти особисте рішення про те, бажає вона взагалі працювати в проституції;

- жінку примушують віддавати зароблені нею гроші іншим особам;
- жінка пов'язана з боргами, з якими вона спочатку повинна розплатитись, перш ніж вона сама зможе розпоряджатися своїми власними прибутками, стане вільно вирішувати, чи може вона припинити роботу перш ніж вона отримає назад свій паспорт;
- жінку постійно тримають під контролем інші особи;
- жінку обмежують у вільному пересуванні або в можливостях спілкування з іншими людьми;
- жінка не вільна відмовити окремим клієнтам або протестувати окремим видам сексуального контакту [2, с. 6].

В цих характеристиках вони виходять з визначення торгівлі людьми, яке дається в Гаазькій Декларації: «Будь-які дії, спрямовані на легальний або нелегальний ввіз, провіз, перебування або вивіз з території країни жінок з метою їх прибуткової сексуальної експлуатації, з використанням примушування, зокрема насильства, погроз, або тиску, у наслідок якого особа не має ніякого реального та задовільного вибору як тільки скоритися цьому тиску або вчиненням протиправним діям».

Таким чином, визначення, яке дається в українському законодавстві та додатковому протоколі по запобіганню торгівлі людьми, зокрема, жінками та дітьми ширше порівняно з визначенням, яке наводиться в Гаазькій Міністерській Декларації. Головні відміни полягають в тому, що феномен торгівлі жінками розглядається в контексті торгівлі людьми взагалі. Це з одного боку, розширює це поняття, даючи можливість вивчити більш широкий спектр явища, а з іншого – перешкоджає виявленню його особливостей. Наприклад, ознаки такого злочину, як торгівля жінками з метою експлуатації в секс-бізнесі, його мотивація та складові частини відрізняються від торгівлі дітьми з метою усиновлення. Тому необхідно проводити дослідження щодо уточнення цього визначення, виявляти його головні характеристики та ознаки. Відповідно по-різному оцінюється і потерпіла особа від злочину.

Тому в статті робиться спроба виявлення на основі аналізу сучасних міжнародних документів основних ознак особи, стан якої можна охарактеризувати як «потерпіла від торгівлі людьми». Це питання має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Перш за все це необхідно при веденні справ по статті 124<sup>1</sup> КК України, а також при організації надання соціальної допомоги постраждалим. Таку роботу розпочали міжнародні державні та неурядові організації. І на практиці виникають проблеми саме з-за невизначеності понять.

Наприклад, нерідко відмову у допомозі викликає той факт, що жінка, заздалегідь маючи на меті працевлаштування у секс-індустрії, декларує потім, що вона є потерпілою від торгівлі людьми. Але часто у таких випадках не беруть до уваги, що хоча жінці пропонувалася робота у секс-бізнесі, вона погоджувалася працювати зовсім в інших умовах. Крім того, у разі звільнення жінки з рабства, суспільство часто дивує бажання потерпілої, перш за все отримати зароблені нею гроші. Часто соціальним працівникам доводиться стикатися з думкою, що справжня потерпіла від торгівлі людьми повинна

прагнути лише одного – скоріше повернутися в Україну, і не враховується той факт, що на батьківщині залишилися борги і сім'я.

Досвід роботи міжнародних організацій доводить, що в законодавчих актах перелічені не всі ознаки торгівлі людьми. Наприклад, в жодному з визначень не згадується такий злочин, як примусова вагітність. Відомий факт, коли жінка, сподіваючись знайти роботу за кордоном, влаштувалась працювати хатньою робітницею. Господар будинку зґвалтував її, примусив завагітніти і виносити дитину. Народивши дитину, жінка була змушена вигодувати її і виховати до 5 років. Після цього, згідно з «домовленністю» вона могла їхати в Україну.

Законодавство різних країн поняття торгівлі людьми трактує по-різному. Наприклад, законодавство землі Північної Рейн-Вестфалії (Німеччина), визначає феномен торгівлі людьми, як примусення жінки до заняття проституцією і не враховує інші злочини, які пов'язані з торгівлею людьми і визначені в інших інструментах. Взагалі, лише в декількох країнах ЄС (Німеччина, Нідерланди та Бельгія) торгівля людьми визнається злочином.

Часто торгівці не зупиняються не перед чим для досягнення своєї мсти. Законодавство називає такі методи, як шантаж, погрози, фізична розправа, боргова кабала, зловживання владою. Є факти, коли торгівці не цуралися навіть показового вбивства жінки, для того, інших тримати у покорі. Часто волю жінки ламають наркотичними речовинами, спочатку, щоб подавити опір, а потім – щоб поставити у залежність. Жінка нерідко зазнає ще й таких видів погроз, як психологічний шантаж, фотографування під час здійснення насильницького статевого акту, відібрання документів, погроза здати в поліцію цієї країни (цього жінки дуже бояться, по-перше, з-за своєї неознаності, незнання своїх власних прав, а по-друге, з-за переконаності в тому, що поліція теж є прибічником сутенерів).

Всі ці методи, як правило, застосовуються за межами України вже після того, як жінки, начебто добровільно були вивезені працювати як прибиральниці, офіціантки, хатні робітниці, продавщиці та танцівниці і тільки за кордоном дізналися про те, що мають займатися проституцією.

Проте, визначення торгівлі людьми, яке наводиться в ст. 124<sup>1</sup> КК України, стверджує, що для скоєння цього злочину перетин кордонів не є обов'язковим. І дійсно, територіально Україна займає досить велику площу і має регіони з різним рівнем економічного розвитку. Потерпаючи від безробіття, люди прагнуть знайти кращого життя і нерідко ми можемо спостерігати міграцію в межах України. Молодим жінкам пропонують роботу у Києві офіціантками або продавщицями. Але часто їхня подорож закінчується тим, що дівчата працюють в секс-індустрії. За даними відділу по боротьбі з торгівлею людьми та злочинами у сфері громадської моральності ГУМВС України в Києві та Київській області на кінець 2000 р. зареєстровано 2479 жінок, які працюють в секс-індустрії; 1821 (тобто 74,3 %) з них приїхали з інших регіонів України. Яка кількість з них мала намір працювати в Києві в іншій сфері і яка примушується до занять проституцією – належить визначити протягом досліджень.

Підтвердженням наявності подібних злочинів на території України є й такий факт. Влітку 2000 р. між неурядовими жіночими організаціями різних країн велось листування стосовно долі однієї української дівчини. Так, представниця однієї з організацій щодо захисту прав людини звернулася до української громадськості з проханням допомогти дівчині, яка примушувалась до заняття проституції у Києві. З листування стало відомо, що дівчина приїхала до Києва в пошуках роботи. Їй запропонували обслуговувати клієнтів, але вона відмовилась. Проте сутенери викрали її дитину і погрожуючи розправою над нею, змушували працювати. Згодом вона змогла втекти і забрати дитину, знайшла людину, яка могла її захистити. Все закінчилось добре, проте історія говорить саме за себе, що випадки торгівлі людьми в межах України – це реальність.

Таким чином, можна перелічити основні ознаки злочину та сформулювати висновок. Особа, потерпіла від торгівлі людьми, – це людина, яку завербували, транспортували, купили, продали, передали, і яка є отриманою з метою примусу до проституції, використання в порнобізнесі, примушення до праці або надання послуг, вилучення органів та втягнення у злочинну діяльність шляхом обману, погроз, шантажу, фізичної розправи, боргової кабали, зловживанням службовим становищем, незалежно від того, перетинала ця особа кордон чи ні».

**Список літератури:** 1. Гаазька Міністерська Декларація щодо ефективних заходів по боротьбі та запобіганню торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації// Довідник №2 з питань запобігання торгівлі людьми для консультантів телефону довіри. Київ, 1998. 2. Горбунова О.Г., Шваб І.А. Стандартні принципи прав людини по відношенню до осіб, які стали об'єктами торгівлі//Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України. Х., К., 1999. 3. Довідник по запобіганню торгівлі людьми. 1999. Вип. 4.

*Надійшла до редколегії 23.02.2001*

*М.М. Максюта, начальник підрозділу по боротьбі зі злочинами,  
пов'язаними з торгівлею людьми ГУКР МВС України*

### **ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ**

Протягом останніх років для України, як і для багатьох інших країн Східної та Центральної Європи, все більшої актуальності набуває проблема вивозу під виглядом працевлаштування, в розвинуті країни Західної Європи та Азії молодих жінок з метою використання їх в секс-бізнесі та примусових роботах. Складна економічна ситуація в державі змушує громадян шукати роботу за кордоном. Цим нерідко користуються злочинні угруповання, які обманним шляхом вивозять їх за межі України і продають їх, заробляючи на цьому великі гроші. Спостерігається стійка тенденція до зростання цього виду організованої злочинності.

Основні напрямки вивезення громадян України за кордон найчастіше припадають на країни Центральної і Західної Європи, Балканського та